

Cezary Michalski, Larysa Głazyryna, Dorota Zarzeczna

Wykorzystanie walorów turystycznych i rekreacyjnych gminy Olsztyn

Słowa kluczowe: turystyka, rekreacja, park krajobrazowy

Making use of touristic and recreation value of Olsztyn commune

Key words: tourism, recreation, landscape park

Abstract:

The purpose of this study was to present a touristic and recreational advantages of the Olsztyn district. Administrative and historical messages, which are content of the paper, can inspire people to tour around this area, or to choose it for a recreational place with full of charm nooks of this district. Numerous tourist trials, pedestrian, horseriding and cycling routes, the landscape par of "Orlich Gniazd" with two natural reserves "Zielona Mountain" and "The Sokole Mountains" or "The Towarne Mountain" and numerous smaller hills, caves, as well as fine-looking flora and fauna enhance touristic and esthetic values of this region. At the time of deep changes in a traditional industry and agriculture, culture, tourism and recreation are the major development factors of the Olsztyn district.

I. Wstęp:

Gmina Olsztyn położona jest na Wyżynie Krakowsko – Częstochowskiej, 12 km na południowy wschód od granic Częstochowy. Obejmuje obszar o powierzchni 10913 ha. i zamieszkuje ją ok. 7150 mieszkańców. Największą miejscowością jest Olsztyn liczący ok. 2300 mieszkańców, pozostałe miejscowości to: Zrębice, Krasawa, Biskupice, Skrajnica, Przymiłowice, Kusięta, Turów, Bukowno. Gmina Olsztyn leży w większości (poza miejscowością Turów i Bukowno) w granicach Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd. Od północy graniczy ona z gminą Mstów, od wschodu z gminą Janów, od południowego wschodu z gminą Żarki, od południa z gminą Poraj, od południowego zachodu z gminą Kamienica Polska, od zachodu z gminą Poczesna i od północnego zachodu z miastem Często-

chowa. Ze względu na swoje położenie, niepowtarzalne walory krajobrazowe i przyrodnicze oraz zabytki: ruiny zamku i kościół św. Jana Chrzciciela z XIV wieku w Olsztynie, drewniany kościółek z XVI wieku w Zrębicach – jest gminą turystyczno – rekreacyjną [8,19].

Regionalnie i historycznie Olsztyn leży na granicy dwóch krain – Małopolski i Śląska, będąc od czasów średniowiecznych jedną z najpotężniejszych twierdz królewskiego systemu obronnego, ciągnącego się od Krakowa do Częstochowy [13].

Wykorzystując unikatowe położenie Gminy Olsztyn w prezentowanej pracy postanowiono uwypuklić walory turystyczne i rekreacyjne tego terenu w dalszej jego promocji tak, by w miejsce upadającego przemysłu i rolnictwa turystyka i rekreacja stały się napędem rozwojowym.

I. 1. Historyczne uwarunkowania:

Pierwsze wzmianki o Olsztynie pochodzą z kroniki Jana z Czarnkowa, z 1343 roku i odnoszą się do istniejącego pod Przemiłowicami zamku. Z kolei pierwsze wzmianki o zamku pochodzą dokładnie z przed siedmiu wieków, kiedy to o warowni – wtedy nazywanej zamkiem Przemiłowice – wspomniano po raz pierwszy w dokumentach sądowych. Spisane 20 lipca 1306 roku akta procesu wytoczonego przez arcybiskupa Jakuba Świnkę biskupowi krakowskiemu Janowi Muskacie, stanowią świadectwo, iż gród musiał być wybudowany znacznie wcześniej [1,16].

Wkrótce w sąsiedztwie warowni powstała osada zamkowa o charakterze podgrodzia, zwana Olsztynkiem (nazwa nadana przez Pawła Odrowąża), która w 1488 r. otrzymała prawa miejskie z rąk Kazimierza Jagiellończyka [17].

Ważnym momentem w historii Olsztyna było nadanie w 1532 r. prawa do jarmarków i targów, co wpłynęło na jego dalszy rozwój. Rozbudowa miasta została przerwana najpierw przez najazd wojsk Maximilliana Habsburga w 1587, a w 1655 przez obleganie i zdobycie miasta przez wojska szwedzkie. Od tego czasu zamek popadł w ruinę. Pożar w 1719 roku przyniósł całkowite zniszczenie okolicy, a Olsztyn pomimo statusu miasta królewskiego stał się w rzeczywistości osadą rolniczą [24]. W 1722 roku ruiny częściowo rozebrano, a materiał wykorzystano do odbudowy spalonego kościoła i wielu budynków gospodarczych w Olsztynie. Z historią zamku wiąże się wiele przypowieści i legend. Jedna historia opowiada o waleczności Kacpra Karolińskiego, który bronił grodu przed najazdem wojsk arcyksięcia Maximiliana Habsburga. Ten dzielny żołnierz zdecydował poświęcić własne dziecko, uprowadzone przez Stanisława Stadnickiego, zwanego również „diabłem łańcuckim”, które prowadzone na czele wojsk najeźdźców zostało z rąk własnych zgładzone. Olsztyn od 1870 roku ukazem carskim został pozbawiony praw miejskich [2]. W 1959 roku z inicjatywy Muzeum Regionalnego w Częstochowie pozostałości murów zostały zabezpieczone jako trwała ruina. Po reformie administracyjnej w 1999 roku Gmina Olsztyn, należąca poprzednio do województwa częstochowskiego, znalazła się w województwie śląskim, w centralnej części powiatu częstochowskiego [12,26].

II. Miejsca prawem chronione:

Obszary chronione w ramach Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd zajmują 80% powierzchni gminy. W jej granicach znajdują się dwa rezerwaty przyrody: „Zielona Góra” i „Sokole Góry”.

Rezerwat „Zielona Góra” utworzony 27 kwietnia 1953 roku o powierzchni 19,66 ha., leży na terenie wsi Kusięta około 900 m na wschód od granicy miasta Częstochowy, na wysokości 278-343 m n.p.m.. Przedmiotem ochrony w rezerwacie jest zachowanie naturalnych zbiorowisk leśnych oraz rzadkich, kserotermicznych gatunków roślin, porastających wzgórza wapienne. Kulminację stanowi Krzyżowa Góra (343,4 m. n.p.m.), będąca wychodnią skalną uformowaną w przeróżne kształty. Na skutek zjawisk krasowych powstała tu 70-metrowa jaskinia, nazywana jaskinią w Zielonej Górze w której godne uwagi są kolumny naciekowe i schron skalny z naciekami o długości 6 m. Flora rezerwatu szacowana jest na 285 gatunków roślin naczyniowych. Drzewostan rezerwatu stanowią głównie: buk zwyczajny, dąb bezszypułkowy i szypułkowy oraz sosna zwyczajna. Wielką atrakcją tego terenu jest Kraśnik karyncki – rzadki element kserotermicznej fauny, uznany za gatunek silnie zagrożony wyginięciem [11].

Rezerwat „Sokole Góry” utworzony 8 grudnia 1953 roku o powierzchni 215,95 ha., położony jest pomiędzy Biskupicami i Olsztynem na wysokości 300-402,1 m n.p.m. Przedmiotem i celem ochrony w rezerwacie jest malowniczy kompleks wzgórz wapiennych z licznymi, różnorodnymi schroniskami i jaskiniami, bogatymi w unikatową, endemiczną i reliktową faunę podziemną, porośniętych zróżnicowaną roślinnością leśną i fragmentarycznie murawową. W skład rezerwatu wchodzi obecnie 8 wzgórz wapiennych z kulminacyjnym wzniesieniem Puchacz, a pozostałe to: Knieja, Jodłowa Góra, Pustelnica, Setki, Góra Sokola, Donica, Karzełek i Kamiennie Górki. Znajduje się tu 46 jaskiń i schronisk, w tym najgłębsza – Studnisko (Głęboka) mająca 75,5 m. długości. Inne ciekawe to: Jaskinia Maurycego (Zimna, Pochyła) odkryta w 1982 roku, o długości 140 m i głębokości 44 m., znajdująca się pod Sokolą Górą, w której żyje unikatowy chrząszcz-relikt epoki lodowcowej; Jaskinia Komarowa, w której odnaleziono szczątki człowieka, datowane na 20 tys. lat oraz Korolowa na zboczu Pustelnicy o długości 370 m. Florę rezerwatu ocenia się na ponad 251 gatunków roślin naczyniowych oraz ponad 240 gatunków grzybów. W całym kompleksie Gór Sokolich odnotowano dotąd 21 gatunków roślin ściśle chronionych, np. wawrzynem wilcze łyczo czy łokoczka południowa. Drzewostan rezerwatu stanowi głównie buk (60%) oraz sosna zwyczajna (35%). W domieszce spotykana jest również jodła pospolita, dąb bezszypułkowy i szypułkowy, grab i klon zwyczajny oraz jawor. Największą zoologiczną wartością jaskiń Gór Sokolich są tzw. troglobionty reprezentowane przez 2 endemiczne gatunki chrząszczy: *catops tristis infernus*, *cholewa lederiana gracilenta*, a także skoczogonek: *arrhopalites pygmaeus* oraz pająk: *porrhomma moravicum*. Wśród zwierząt możemy spotkać kuny, sarny, puchacze, a w jaskiniach nietoperze których odnotowano aż 7 gatunków [17].

Poza terenami rezerwatów na wartość środowiska przyrodniczego Gminy Olsztyn składają się elementy przyrody nieożywionej, tj. charakterystyczne skałki, między innymi „Góra Zamkowa” ze zbioru Olsztyńskich Skał, która stanowi grupę wzgórz niezalesionych od której w kierunku „Sokolich Gór” znajdują się dwa charakterystyczne wzgórza tj. Biakło i Lipówki, Góry Towarne które składają się z trzech części: północnej – Góry Towarne Duże (348,7 m), południowej – Góry Towarne Małe (334,1 m) oraz Lisicy (336,4). Na wzgórzu północnym, w skale szczytowej można zwiedzić jaskinie: Towarną i Dzwonnicę, połączone w jeden ciąg o łącznej długości 170 m, oraz Cabanową. Roztacza się tutaj wspaniały widok na Zamek Olsztyński. [25].

III. Szlaki, trasy turystyczne i ścieżki dydaktyczne:

Teren ten jest jednym z najbardziej malowniczych zakątków Jury, a znajdujące się w rejonie Olsztyna szlaki turystyczne pozwalają na zapoznanie się z najciekawszymi historycznie, krajobrazowo i wypoczynkowo miejscami okolicy. Częściowo są one wycinkami dłuższych szlaków pieszych takich jak: „Szlak Orlich Gniazd” (Częstochowa – Kraków) – kolor czerwony, „Szlak Warowni jurajskich” (Mstów – Rudawa) – kolor niebieski, „Szlak Walk 7 Dywizji Piechoty-Wrzesień 1939” (Częstochowa – Janów) – kolor zielony, „Szlak Choroński” (Jastrząb – Poraj – Biskupice) – kolor zielony, „Szlak im. Barbary Rychlik” (Korwinów – Jastrząb) – kolor czarny, Trasa turystyczna (Masłońskie – Olsztyn), Ścieżka dydaktyczna „Sokole Góry” (Skała Pielgrzym – Zamek), Trasa turystyczna „Północne podziemia” (Jaskinia w Zielonej Górze – Góry Towarne), Trasa turystyczna (Kamieniołom w Kielnikach – Jaskinia w Kielnikach), Trasa turystyczna „Pustynia Siedlecka” (Siedlec Janowski – Jaskinia na Dupce) [27]. Wytyczone ścieżki i trasy dydaktyczne informują o budowie, florze, faunie i różnorodności życia biologicznego. [3,25].

Ze względu na znaczne zróżnicowanie rzeźby terenu oraz położenie geograficzne, okolice Olsztyna są idealnym miejscem do uprawiania turystyki rowerowej. Wymienione poniżej szlaki rowerowe, nadają się znakomicie na niedzielne, rodzinne wycieczki, jak również do bardzo intensywnych sportowych treningów. Są to następujące szlaki:

Szlak Rowerowy „Orlich Gniazd” (Częstochowa – Kraków) – znaki czerwone, Szlak Rowerowy Zygmunta Krasińskiego (Częstochowa – Myszków) – znaki zielone, Szlak Rowerowy Dębocówka (Poraj – Częstochowa – Kręciwilk) – znaki niebieskie, Trasa Rowerowa (Częstochowa – PKP Turów), Trasa Rowerowa (PKP Masłońskie – PKP Poraj) [7,23].

Dla miłośników jeździectwa, na Jurze istnieją świetne warunki do uprawiania turystyki konnej. Poprzez Jurę został wytyczony 250-cio km transjurajski szlak konny [18]. Jeździć konno można nauczyć się w jednym z jurajskich ośrodków takich jak:

Stajnia „Wiking”, Stajnia „Biały Borek” w Biskupicach, Klub Jeździecki „Goldregen” w Olsztynie, Ośrodek Jeździecki „Kalina”, Ognisko TKKF „Pegaz”, Klub Jeździecki „Scout” w Częstochowie.

IV. Inne formy rekreacji:

Rejon Olsztyna wraz z Sokolimi Górami jest skupiskiem jaskiń i schronisk co wykorzystują w znacznym stopniu kluby i szkoły speleologiczne, między innymi w Częstochowie do prowadzenia wszelkiego rodzaju szkoleń i kursów. Poziomy rozwój niektórych jaskiń pozwala również turystom nie wyposażonym w sprzęt speleologiczny podziwiać ich piękno [20].

Okolice Olsztyna obfitują w tereny wymarzone dla miłośników wspinaczki skałkowej. Są tu zarówno osiągalne dla osób początkujących drogi wspinaczkowe, jak i te zaliczane do najtrudniejszych w Polsce [10].

Praktycznie cała Jura stwarza dobre warunki do jazdy na nartach biegowych, a jedynym problemem może być tylko pogoda. Szczególny mikroklimat istnieje w Sokolich Górach, gdzie śnieg utrzymuje się przynajmniej około tygodnia dłużej niż w innych miejscach.

Z grupy sportów ekstremalnych dużą popularnością, oprócz wymienionych wcześniej, cieszy się paralotniarstwo. Miejscem, gdzie panują odpowiednie warunki do uprawiania tego sportu jest Wzgórze Zamkowe.

W bogatych kompleksach leśnych wytyczone zostały tereny łowieckie, w których obfituje zwierzyna. Obfitość runa leśnego przyciąga jego zbieraczy, głównie grzybiarzy, jak i zbieraczy jagód.

Turystyka i sport wiąże się nieodłącznie z wszelkiego rodzaju urazami i wypadkami. Nad bezpieczeństwem w gminie Olsztyn czuwa Grupa Jurajska GOPR powstała w 1998 roku ze struktur Jurajskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego, która dysponuje zespołami medycznymi, gotowymi do działań ratowniczych z pokładu śmigłowca, a także zespołami pływonurków realizujących poszukiwania podwodne. Potencjał ten wspiera 6 przewodników z psami ratowniczymi, wyszkolonymi do poszukiwania osób zaginionych, zarówno w rozległych kompleksach leśnych, jak i pod gruzami zawałonych domów. Grupa Jurajska posiada i ciągle pozyskuje wysoce specjalistyczny sprzęt ratowniczy, na który składają się: samochody terenowe, skutery śnieżne, nosze jaskiniowe, wyrzutnie lin ratunkowych, agregaty i pontony, który umożliwia ratowanie życia ludzkiego w każdych warunkach [21]. Brak jest obecnie w Gminie Olsztyn możliwości uprawiania sportów wodnych ze względu na nie występowanie zbiorników wodnych.

V. Zainteresowania artystyczne Gminy Olsztyn:

Ze względu na unikalne wartości kulturalno – przyrodnicze Gmina Olsztyn już w XIX w. była obiektem zainteresowań wielu naukowców, pisarzy, malarzy i turystów.

Wśród XIX-wiecznych malarzy utrwalających zamek i jego okolice byli m.in.: Franciszek Kostrzewski, Tadeusz Mączyński, Julian Celiński, Napoleon Orda, Stanisław Rudnicki, Kazimierz Alchimowicz, Jan Matejko oraz Juliusz Kossak.

Uwięzienie i śmierć Maćka Borkowica czy heroizm Kaspra Karolińskiego, stały się tematem wielu pisarzy i poetów. Są wśród nich: Adam Pajger, Aleksander Fredro (dramat „Obrona Olsztyna”), Władysław Syrokomla (Ludwik Kondratowicz), Władysław Bełza, Henryk Nowakowski, Stefan Witwicki, Konstanty Damrot, Józef Grajner, Józef Ignacy Kraszewski, Wincenty Rapacki [16].

Zamek w Olsztynie i okoliczne krajobrazy były wykorzystywane w filmach historycznych, jako tereny plenerowe.

VI. Organizacja imprez kulturalno-rekreacyjnych w Gminie Olsztyn:

Obecnie odbywają się tu liczne imprezy rekreacyjno – sportowe i kulturalne organizowane przez PTTK, stajnię „Biały Borek” czy przez Gminny Ośrodek Kultury i Bibliotekę.

Stajnia „Biały Borek” oferuje jazdy konne pod okiem wykwalifikowanych instruktorów, organizuje imprezy okolicznościowe, spotkania artystyczne, wernisaże i inne imprezy. Stajnia jest afiliowanym przez PTTK ośrodkiem górskiej turystyki jeździeckiej. Znajduje się na Transjurajskim Szlaku Konnym PTTK. Na szczególną uwagę zasługuje Centrum Narciarstwa Biegowego, które działa od kilku lat w Stajni „Biały Borek” w Biskupicach. Centrum oferuje będzie biegaczom m.in. smarowanie i podstawowy serwis narciarski, wytycza trasy biegowe w rejonie Sokolich Gór. Kulminacyjną imprezą sezonu narciarskiego jest organizowany od trzech lat przez Klub Narciarski „Ratrak” i Stajnię „Biały Borek” Bieg o Puchar Sokolich Gór. Gminny Ośrodek Kultury i Biblioteki oprócz licznych koncertów, konkursów, turniejów, przeglądów piosenek i festynów w 2006 roku, organizuje po raz XI Marszobiegi, który odbędzie się 4 czerwca o godz. 11.00., u podnóża ruin Zamku [15]. Impreza o charakterze rodzinnym, rekreacyjno-wypoczynkowym dla uczestników w każdym wieku jest połączona z piknikiem, festynem i występami artystycznymi. Jednym z najważniejszych i najczęściej podnoszonych zagrożeń jest obniżona sprawność fizyczna człowieka, do której przyczynia się brak ruchu, przedwczesny spadek sił witalnych i większa podatność na tak zwane choroby współczesnej cywilizacji [5,6,9,14]. Dlatego też imprezy organizowane w takiej formie, gdzie występuje wzmożony wysiłek fizyczny na świeżym powietrzu, są godne pochwały.

VII. Baza noclegowa:

Walory turystyczne Gminy Olsztyn są coraz bardziej wykorzystywane przez miejscową ludność, o czym świadczy wzrost liczby miejsc noclegowych oraz punktów gastronomicznych. Mankamentem jest jedynie brak hotelu, ale jest to w znacznym stopniu rekompensowane przez:

pole namiotowe TPD – Olsztyn ul. Kuhna 48, Diecezjalny Dom Rekolekcyjny – Olsztyn ul. Św. Puszczy 6, Stajnia „Biały Borek” – Biskupice ul. Zrębska 121 i gospodarstwa agroturystyczne należące do:

G. T. – Olsztyn ul. Polna 49, K. S. – Zrębice ul. Główna 17, T. A. – ul. Zielona 26, N. K. i J. – Olsztyn ul. Karolińskiego 37, P. K. – Zrębice ul. Główna 103, S. L. – Zrębice I ul. Janowska 12, P. J. i T. – Olsztyn ul. Napoleona 23, S. J. – Olsztyn ul. Polna 85, S. Z. „Zielona Grusza” – Olsztyn ul. Zamkowa 12, T. A. – Olsztyn ul. Zielona 26 [22].

VIII. Futurologiczne spojrzenie na rozwój turystyki i rekreacji w Gminie Olsztyn:

Gminny Program Rozwoju Lokalnego ukierunkowany jest w swoich priorytetowych przedsięwzięciach na tworzenie infrastruktury dla rekreacji i turystyki oraz na ochronę środowiska. Aktywna ochrona walorów przyrodniczych powinna polegać na budowie obiektów rekreacji i wypoczynku, które odpowiadałyby na potrzeby turystów, a dzięki swojej atrakcyjności zachęcałyby do spędzania w tych obiektach czasu wolnego i tym samym zmniejszałyby presję turystyczną na obszary najcenniejsze przyrodniczo.

Główne inwestycje w tym zakresie to kontynuowanie budowy kanalizacji na terenie gminy celem ochrony zasobów wód podziemnych, stanowiących źródło bardzo dobrej jakości wody pitnej i surowca dla rozlewni wód mineralnych. Występujące w gminie niskotemperaturowe złoża wód geotermalnych sprzyjają budowie kąpielisk wodnych. Zastosowanie geotermii zmniejszałoby koszty eksploatacyjne kąpieliska, pozwoliłoby chronić środowisko, w czym mogłyby pomóc programy rządowe i Unii Europejskiej. Już od wiosny 2006 roku można będzie dojść i dojechać bezpiecznie od granic miasta Częstochowy do Olsztyna-Odkrzykonka nowym ciągiem turystycznym pieszo – rowerowym. Wspólnie z Państwowym Instytutem Geologicznym w Warszawie jest przygotowywana ścieżka dydaktyczna oraz małe muzeum geologiczne w Kielnikach jako pierwszy etap realizacji Jurajskiego Parku Edukacji Przyrodniczo-Kulturowej [4].

IX. Podsumowanie:

Niepospolite i urokliwe położenie Gminy Olsztyn na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej i bogata historia tej miejscowości spowodowały, że stanowi ona pomnik historii, a nade wszystko od ponad 100 lat zaczyna promować się jej walory zdrowotne, wypoczynkowe i turystyczne. Stąd też wyznaczono miejsca prawem chronione, szlaki, trasy i ścieżki dydaktyczne. Uprawia się tutaj wiele form rekreacji tj. spacery, jazdę konną, biegi narciarskie, jazdę rowerową, polowania czy paralotniarstwo. Atrakcyjności dodaje bogata fauna i flora stąd dawniej wielu znakomitych piewców kultury podnosiło piękno tego terenu, a obecnie lokalizuje się na tym terenie sporo imprez również kulturalnych. Nieliczna baza noclegowa rozwija się, a wobec upadającego rolnictwa i przemysłu teren Gminy Olsztyn jest promowany turystycznie, rekreacyjnie i kulturalnie.

Piśmiennictwo:

1. Antoniewicz M., 1998 „Zamki na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej. Geneza – funkcje – konteksty”, Kielce.
2. Adamczak S., Firlej K., 2001 „Jura Krakowsko-Częstochowska”. Praktyczny przewodnik, Bielsko Biała.
3. Bronisz S., Pucek K.J., Stróżecki A., 1994 „Wyżyna Krakowsko-Częstochowska – przewodnik”, Wrocław.
4. Broszkiewicz J., 2006 Polska Jura w Unii Europejskiej: Olsztyn k/Częstochowy, „Mimo kłód pod nogi...” – rozmowa z Marianem Stępnem-wójtem Gminy Olsztyn, Euroregiony nr 49.
5. Cendrowski Z., 1987 „Ruch to życie. Rekreacyjny trening biegowy dla amatorów”, Varsowia, Warszawa.
6. Chromiński Z., 1987 „Aktywność ruchowa dzieci i młodzieży. Założenia metodyczne i organizacyjne wychowania fizycznego i sportu”. Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa.
7. Czaja S., Zieliński T., 2000 „Trasy na weekend. Pieszko i na rowerze po Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej”, Katowice.
8. Fiszer M., 2005 „Możliwości turystyczne i korzyści z nich wynikające dla Gminy Olsztyn”, Praca dyplomowa pod kierunkiem prof. dr hab. Wiesława Pilisa, AJD Częstochowa.
9. Grabowski H., 1999 „Teoria fizycznej edukacji”, WSiP, Warszawa.
10. Haciski P., 1997 „Jura czyli przewodnik wspinaczkowy po skałach Jury Krakowsko-Częstochowskiej”, t. 1, Warszawa.
11. Hereźniak J., 2002 „Rezerваты przyrody ziemi częstochowskiej. Studium Przyrodniczo – historyczne. Zarząd Okręgu Ligi Ochrony Przyrody w Częstochowie”, Częstochowa.
12. Jakubowski Z., 1980 „Olsztyn k/Częstochowy”, Katowice.
13. Kondracki J., 1976 „Geografia regionalna Polski”, Warszawa.
14. Kuński H., 1987 „Ruch i zdrowie”, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa.
15. Matysek M., 2006 „Kalendarz Imprez Kulturalnych – rok 2006”, Gminny Ośrodek Kultury w Olsztynie k/Częstochowy.
16. Musiałik Z.M., 1997 „Dzieje Olsztyna k/Częstochowy”, Częstochowa.
17. Partyka J., Tyc A., 2004 „Od Złotego Potoku do Ojcowa Szlakiem Wyprawy Naturalistów z 1854 roku”, Ojców.
18. szlaki.pttk.pl
19. Stefanik G., 2004 „Turystyka i krajoznawstwo w Gminie Olsztyn w latach 1989 – 2003”, Praca dyplomowa pod kierunkiem dr Eligiusza Małolepszego, AJD Częstochowa.
20. Szelerewicz M., Górny A., 1986 „Jaskinie Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej”, Warszawa – Kraków.
21. www.gopr.pl/jurajska/

22. www.olsztyn.ug.gov.pl
23. www.turystyka.roverowa.cz.pl
24. Weźgowska W., 1992 „Olsztyn historie i legendy”, Olsztyn.
25. Zinkow J., 1983 „Orle Gniazda i krajobrazy jurajskie”, Warszawa.
26. Zwoliński J., 1994 „Olsztyn k/Częstochowy”, Częstochowa.
27. Żelaski M., 2000 „Jura Krakowsko-Częstochowska”. Przewodnik Białystok.